Toelichting op de co-productie van VGN en ARA 'Nederland 1780-1806 in bronnen'

Verleden binnen handbereik

Twee plaquettes sieren sinds kort de verbouwde hal van het Algemeen Rijksarchief (ARA) te Den Haag. Wanneer de bezoeker door de draaideur binnenkomt, struikelt hij bijkans over de eerste, waarop de volgende tekst te lezen staat: *"Het Algemeen Rijksarchief is het 'nationaal geheugen' dat ter beschikking staat van burgers en bestuur"*. Vervolgt hij zijn weg richting studiezalen, dan passeert hij een tweede met daarop in lopend schrift geschreven: *"Openbaarheid dat is de groote, algemeene school van politische opvoeding"*, een tekst gevonden op een kattebelletje in het archief van Johan Rudolf Thorbecke.

Nationaal geheugen, ter beschikking van burger en bestuur, alsmede openbaarheid, dat zijn drie wezenskenmerken van het ARA. Het 'geheugen' als neerslag van het handelen van de centrale overheid, van de provincie Zuid-Holland en het voormalige gewest Holland, van de VOC en vele andere instellingen en particulieren. Het 'geheugen' te raadplegen door diezelfde overheid en door iedere burger afzonderlijk en bovendien openbaar, uitzonderingen daargelaten. Archivarissen formuleren hun werkzaamheden ook wel eens als 'behouden, bewaren en benutten' of om het nog plastischer te zeggen, het 'archief als brug tussen bron en brein' - klaarblijkelijk hebben zij iets met alliterende B's -.

Net zomin als archeologie bedreven kan worden zonder het doen van opgravingen, kan het verleden bestudeerd worden zonder de documenten te raadplegen uit de tijd zelf. Het verwerven, selecteren en onder optimale omstandigheden bewaren van documenten heeft de overheid al heel lang als een belangrijke taak gezien. Waar met name vroeger de overheid archieven als een belangrijke bron voor eigen bewijsvoering gebruikte is in de loop van de tijd de term 'benutten' aan verandering onderhevig geweest. In toenemende mate zijn de bronnen toegankelijk gemaakt door inventariseren en indiceren. Vroeger was dit handwerk, maar in het recente verleden, nu en zeker in de zeer nabije toekomst zijn en worden de toegangen in gedigitaliseerde vorm aangeboden

Binnen de Rijksarchiefdienst, waarin naast het ARA ook de Rijksarchieven in de provincie figureren, is men druk doende het 'geheugen' van Nederland, bestaande uit zo'n 150 kilometer archief en meer dan 500.000 kaarten en tekeningen middels moderne media toegankelijk te maken. Op dit moment zult u nog de gang moeten maken naar een van de rijksarchieven, of het gemeente-archief in uw woonplaats of een van de streek- of waterschapsarchieven om een duik te nemen in het verleden, waar overigens om in de terminologie te blijven archivarissen gelijk badmeesters u behulpzaam zullen zijn uw hoofd boven water te houden.

Binnenkort kunt u echter uw speurtocht door het verleden uitzetten vanachter uw bureau. Helaas zult u daarbij een zintuig niet gebruiken, namelijk de tastzin en welke werkelijk in geschiedenis geïnteresseerde zal de ervaring willen missen het verleden echt in handen te hebben gehad?
Een bezoek aan een archief kan dit gemis goedmaken, tot met de snel voortschrijdende ontwikkeling van de moderne informatica, de 'virtual reality' wellicht ook dit overbodig maakt. Of zullen er toch altijd mensen blijven die de echte 'reality' prefereren?

Dick Brongers heeft namens het ARA, in nauwe samenwerking met Edward Schenk namens de Vereniging van Leraren Geschiedenis & staatsinrichting in Nederland (VGN) een selectie gemaakt uit de onafzienbare hoeveelheid bronnen over het onderwerp voor het Centraal Eindexamen geschiedenis & staatsinrichting 1997 en 1998. Hierna leggen zij uit hoe die selectie tot stand is gekomen en hoe die selectie in het onderwijs gebruikt zou kunnen worden.

Cees Jan van Golen,
ARA Den Haag

Drs. Dick Brongers is projectleider Bataafs-Franse tijd. Samen met Edward Schenk schreef hij de toelichting.

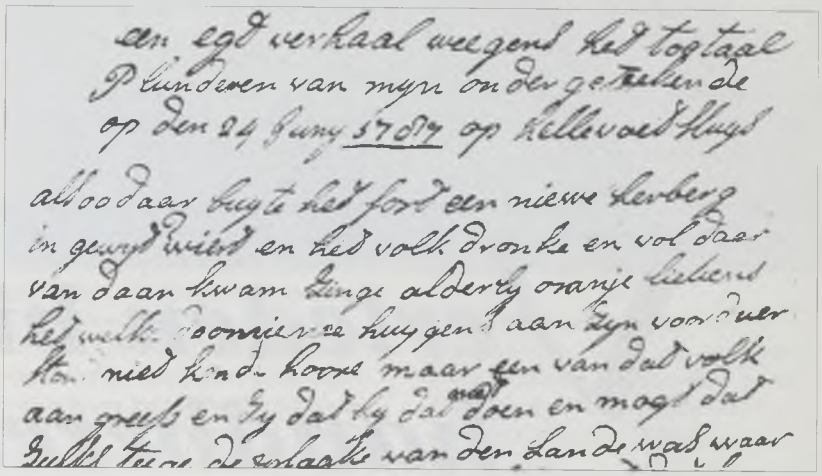
De bronnencollectie

Het eerste werk aan de selectie bestond uit het vinden van pakkende teksten die de geest van de tijd enigzins dichterbij zou kunnen brengen. Toevallig werd in dezelfde tijd een tentoonstelling gehouden in de ontvangsthal van het ARA, waarin werd herdacht dat 200 jaar geleden de eerste gekozen Nederlandse volksvertegenwoordiging bijeenkwam. De samenstellers van die tentoonstelling, Cees Jan van Golen en Eric Ooijevaar, besteedden zeer veel aandacht aan de context van die eerste samenkomst van de Nationale Vergadering. Van het door hen bijeengebrachte materiaal hebben wij dankbaar gebruik gemaakt.
Al snel werd duidelijk dat onze methode van selecteren voor de volledige CE-periode (van 1780 tot 1830) een veel te grote hoeveelheid bronnen zou opleveren. Aangezien we van de periode tot 1806 al ruim voldoende materiaal hadden, hebben we de moeilijke beslissing genomen om ons te beperken tot 'Nederland 1780 tot 1806'. Over een vervolg (met eenzelfde selectiemethode) wordt nog nagedacht.

De volgende stap betrof het toetsen van het materiaal op bruikbaarheid. Daarvoor keken we eerst naar de dekking van de stofomschrijving vbo/mavo. Alle bronnen, waarvan de aangesneden onderwerpen niet in die stofomschrijving stonden, werden geschrapt behalve als ze als 'hors categorie' bestempeld konden worden. Daarnaast moesten de bronnen ook te gebruiken zijn voor de structuurbegrippen en vaardigheden.
Een derde stap was dat sommige bronnen wel voldeden aan de vorige criteria maar niettemin een andere bron ernaast of contextuele uitleg behoefden. Soms werden bepaalde delen daardoor toch te ingewikkeld, zodat ook om die reden veel bronnen uiteindelijk vervielen.

Daarmee was tenslotte reeds een enorme reductie van het oorspronkelijk geselecteerde materiaal uitgevoerd. Dat werd nog eens versterkt door overleg met de Kleio-redactie die ons natuurlijk niet meer dan de hier gepresenteerde 32 pagina's kon bieden: we hadden wel een bijbeldikte aan bronnen kunnen leveren.

Tenslotte nog iets over beeldbronnen. Van begin af aan hebben we ons moeite getroost om zoveel mogelijk illustraties als bron te selecteren. Daarbij doken twee grote problemen op. Ten eerste bestaat de overgrote meerderheid van het op het ARA beschikbare bronnenmateriaal uit geschreven of gedrukte teksten. Ten tweede hebben de beeldbronnen uit die tijd vaak een sterk symbolische achtergrond, waardoor ze vaak niet zonder erg veel extra uitleg gebruikt kunnen worden.
Aangezien één van onze hoofddoelen was, leerlingen zelfstandig met het materiaal te laten werken, waren we dus voor het grootste deel aangewezen op tekstbronnen.
De moeilijkheidsgraad van dit alles is, met name voor vbo/mavo-leerlingen (voor wie deze selectie allereerst bedoeld is), vrij hoog. Dat ligt natuurlijk vooral aan de onderhavige periode, die de huidige leerlingen niet zonder meer uitnodigt. Toch menen wij dat onze selectie er een is, waarmee een goed voorbereide vbo/mavo-leerling zijn nagels in het plafond kan zetten. Hoe de docent dat zou kunnen begeleiden (en hopelijk ook bewerkstelligen) leest u in de didactische handleiding.

Ons doel is bereikt. Dat doel was steeds aan te tonen dat bronnen uit de Bataafs-Franse tijd wel degelijk aan leerlingen kunnen worden gegeven om zelfstandig te bestuderen. De agenda onder de tafel was natuurlijk dat daarmee de gang van docenten en misschien zelfs leerlingen naar het archief zou kunnen worden bevorderd.
Op deze plaats willen we graag het ARA alsmede de Rijksarchiefdienst bedanken voor hun ondersteuning. Speciale dank gaat uit naar de Kleio-redactie voor haar meedenkwerk en naar Ferry Wattjes van de foto-afdeling van het ARA voor diens snelle en goede fotografeerwerk.

Didactische handleiding

De twee voornaamste doelstellingen van deze uitgave zijn:
- leerlingen leren oorspronkelijk bronnenmateriaal te benaderen,
- leerlingen leren zelfstandig met bronnen te werken.

De eerste doelstelling proberen we te bereiken met de oriëntatievragen (aan het begin) en de conclusievragen (aan het eind). Door de speciale opmaak van het omslag van dit katern (of als dit niet lukt de bijgevoegde 'Vragenkaart') is het mogelijk de vragen steeds naast iedere bron te hebben. De bedoeling van die voortdurende herhaling is dat de leerling een vast corpus aan vragen verwerft, dat eigenlijk bij de confrontatie met elke bron (ook buiten de CE-stof) gesteld zou moeten worden. Dat niet alle vragen bij iedere bron beantwoord kunnen worden is alleen maar een prettig vooruitzicht voor de leerlingen; het is wel zinnig als de docent dat tevoren aan de leerlingen meedeelt. Daarnaast is bij elke bron nog een aantal vragen gezet, dat specifiek op die bron ingaat.

Welke bevragingsmethodiek de docent wenst te volgen lijkt ons zijn eigen keuze; alle vragen laten maken door de leerling is wellicht wat erg arbeidsintensief. Gezien de totaalaanpak van dit pakket zal het duidelijk zijn dat onze voorkeur uitgaat naar de beantwoording van de oriëntatie- en conclusievragen, maar voor de vergroting van de kennis van de CE-stof kan uiteraard ook gekozen worden voor de beantwoording van de bronspecifieke vragen.

Noch de eerste, noch de tweede doelstelling kan worden gerealiseerd als niet eerst de stof van het CE-onder-

werp is behandeld. Overigens loopt de bronnenselectie slechts tot ±1806, zoals reeds eerder is opgemerkt, zodat het bronnenkatern ook kan worden ingezet als men met de behandeling van het betreffende CE-katern tot dat jaartal is gevorderd.
Alle vragen, zowel de oriënterende, de concluderende als de bronspecifieke, zijn opgezet om zelfstandig te kunnen verwerken. Niettemin is een klassikale behandeling (voor wie dat nog wil) altijd mogelijk. Wij raden aan de bronnen per tevoren vastgesteld aantal, of per thema, individueel te laten lezen (wat eventueel ook als huiswerk kan). Hierna proberen de leerlingen in groepjes van maximaal 4 allereerst de antwoorden op de oriëntatievragen te formuleren. In kleine groepjes gaat dat sneller en efficiënter, en niet iedereen ziet bij eerste confrontatie met de bron hetzelfde; met elkaar kunnen de leerlingen zo een redelijk beeld krijgen van het totaal (en dus ook van de inhoud) van de bron.

- ***Over de moeilijke taal en de lengte van de bronnen***

Het is van belang tevoren aandacht te besteden aan het taalgebruik in de gepresenteerde bronnen. De meeste bronnenmakers kan een zekere literaire pretentie niet ontzegd worden, waardoor de tekst voor ons eerder moeilijker dan beter toegankelijk wordt. Een tweede punt betreft de lengte van de zinnen èn van de gehele bron: er komt geen eind aan! Het lijkt soms wel alsof de schrijver van een stuk bij het opnemen van de pen heeft gedacht: "Ik kan schrijven, en dat zal de lezer weten ook!". (Het gebruik van veel uitroeptekens is trouwens ook typerend voor de onderhavige periode!). Voor deze, juist ook voor een leerling, afstandscheppende problemen zijn volgens ons een paar oplossingen.
Allereerst worden de meeste leerlingen wel geprikkeld als een bron als *'veel te lang en belachelijk geschreven'* wordt voorgesteld. Nogal wat leerlingen zeggen bij ons in zo'n geval: "Dat zullen we nog weleens zien!". De docent moet naar die prikkel ook een beetje toe praten; wie als docent zelf eerst onze selectie heeft doorgenomen, zal naar onze stellige overtuiging weinig moeite hebben het enthousiasme op zijn leerlingen over te brengen.
Een tweede manier om de moeilijkheidsgraad te verkleinen is om de leerlingen in een willekeurig geschreven bron het aantal komma's te laten tellen voordat ze een punt tegenkomen. Onze ervaring is dan dat de leerlingen inmiddels allang zijn geboeid door de inhoud, waar het tenslotte om gaat. En die inhoud is vaak zeer onderhoudend en dichtbij voor de leerlingen. Tijdens het transcriberen van een aantal bronnen schoten wij tenminste veelvuldig in de lach - veel zaken zijn buitengewoon herkenbaar en desondanks ook heel anders dan nu.
Een laatste methode is om de leerlingen als redacteur bij een krant aan een te lange tekst te zetten, waarbij het in feite gaat om de vraag: wat wil de schrijver nou zeggen/wat staat er nou eigenlijk?
In tweede instantie zou aan de leerlingen individueel, of in dezelfde groepjes, kunnen worden gevraagd de conclusievragen te beantwoorden, (of, naar keuze van de docent, eerst de bronspecifieke vragen). Met name de conclusies nodigen uit tot een overzicht van de aanwezige kennis en een "helicoptervisie" op de gepresenteerde bronnen (en wat daar toen uit voortvloeide). Vooral dit laatste leent zich bij uitstek voor een onderwijsleergesprek. Hierbij zou vooral ook moeten worden teruggegrepen op enkele van de oriëntatievragen, voor wat betreft de onderdelen die eerder meer vragen dan afgeronde antwoorden oproepen. Het zou aardig zijn als de docent in zo'n onderwijsleergesprek met zijn leerlingen tot de conclusie zou komen dat zulks een eigenschap van veel bronnen, zo niet van alle kennis is.
Als dàt lukt heeft de docent met zijn leerlingen een hoge graad van filosofisch inzicht bereikt.

Maar een beetje minder mag ook. Wij hopen dat u aan de hier gepresenteerde bronnen met uw leerlingen veel plezier beleeft. Alleen dan al komt de uiterlijk zo weerbarstige stof van die periode veel dichterbij. Tevens hopen we dat deze ervaringen zowel de docent als de leerling over de schroom heenhelpt om in het vervolg de oorspronkelijke bronnen zelf te raadplegen.

- ***Antwoorden, contexten en verdere extra informatie***

Aangezien we uiteraard vooral de bronnen wilden laten spreken, hebben we zo weinig mogelijk ruimte in beslag willen nemen voor de vaak zeer interessante achtergrondinformatie. Ook de antwoorden op alle vragen zouden natuurlijk onmogelijk in dit katern of in *Kleio* worden opgenomen. Om deze leemte toch enigzins op te vullen, zijn wij op dit moment bezig een aanvullend pakket samen te stellen waarin deze zaken beter tot hun recht komen. In dit *BFT-pluspakket* bevinden zich allereerst de antwoorden op alle vragen. Verder vindt men daar extra informatie over de archiefvormers, d.w.z. de mensen en/of instellingen die de betreffende stukken in een archief hebben opgeslagen.
Daarnaast wordt in het *BFT-pluspakket* extra informatie gegeven over bepaalde schrijvers en uitgevers, bijvoorbeeld over Pieter 't Hoen en De Post van den Neder-Rhijn. Verder zullen in het pakket nog extra bronnen voorkomen, die bepaalde bronnen uit de Kleio-Didactica extra verduidelijken of leiden tot diepgaandere vragen.
Mogelijkerwijze komt in het pakket ook nog een cassettebandje te zitten met voorgelezen teksten van pamfletten, brieven en andere documenten, alsmede een *Samenspraak tussen eenen Burgerofficier en zijn onderhorigen schutter* uit De Post van den Neder-Rhijn.
Met de VPRO zijn wij nog in onderhandeling over een selectie uit hun tienurige OVT-serie "De Nederlandse Revolutie" (zie bespreking elders in dit Kleio-nummer).

Wie interesse heeft in het beschikbare materiaal stort *f*15,= op bankrekeningnummer 21.35.86.576 t.n.v. E. Schenk te Amsterdam. Wie snel op de hoogte wil komen over de beschikbaarstelling van de voornoemde audiocassette stuurt een briefkaart naar AVOIO (AudioVisuele Ondersteuning In Onderwijs), Postbus 3988, 1001 AT Amsterdam.

Het boekje bij dit nummer van Kleio, het achtste bronnenkatern, *Nederland 1780 tot 1806 in bronnen*, is een coproductie van VGN en ARA. Het kost *f*9,50 en is verkrijgbaar bij het ARA in Den Haag en bij de VGN (maak in dit laatste geval het bedrag over op postgiro 128701 t.n.v. Penningmeester VGN te Den Haag).
Voor VGN-leden geldt bij bestelling van vijf exemplaren of meer een kortingtarief.
U betaalt dan *f*5,50 per exemplaar inclusief verzendkosten.
Dit is deel 20 in de serie Kleio-Didactica.